

Etikus Közgazdaságtan

MAGYAR NEMZETI BANK, 2019

AZ ÉRTÉKREND MINT A TELJESÍTMÉNY HARMADIK DIMENZIÓJA?

Mit mond az Etikus közgazdaságtan című könyv az etika és a teljesítmény kapcsolatáról

Nem merem azt írni, hogy az Etikus közgazdaságtan című könyv hiánypótló mű. Az én értelmezésemben ugyanis egy hiánypótló szakkönyv olyan kérdéseket válaszol meg, amire eddig nem tudtuk a választ. Az Etikus közgazdaságtan című könyvnek van ilyen része is, de a legizgalmasabb benne az, hogy olyan kérdéseket tesz fel, és olyan kérdések megfogalmazására készítet, amelyeket közgazdászként nem szoktunk feltenni. Miért nem? Talán azért, mert egyoldalúan, a ráció nézőpontjából szem-

léljük a közgazdaságtant? Nem, mivel az etikát és a rációt tévedés lenne egymással szembeállítani. Érdekes példát mutat be erre Varga Norbert, a Tér és idő a Biblia gazdaságetikai prizmáján keresztül című, a kötetben olvasható tanulmánya. Azt írja, hogy a szombatnak a Jahve napjává, azaz munkamentes nappá nyilvánítása – amely a zsidó népre volt csak jellemző – „szemlélődésre, rekreációra, regenerálódásra adott lehetőséget embernek, állatnak egyaránt. Következésképp a kiválasztott nép hosszú távon gazdasági és életminőségi előnyhöz juthatott, annak ellenére, hogy ez a norma a munkavégzés, a kereskedelem és a gazdasági interakciók jelentős korlátozásával vagy szünetelésével járt.” „A szombatév az adósságok elengedésével a társadalmi rétegek közötti különbségeket próbálta enyhíteni.” Az olvasóban óhatatlanul felmerül a kérdés: Vajon a kapitalista gazdaság ciklikus-

ságának az egyik oka nem éppen az-e, hogy nincs „szombatév”, aminek következtében etikai korlátok nem szabnak határt a szélsőséges jövedelmi differenciálódásnak és a fenntarthatatlan eladósodásnak?

Nem a ráció és az etika szembeállása okozza az etikus közgazdasági gondolkodás hiányát, hanem az – mint azt a kötet első tanulmányából (Kocziszky György: „Etikus közgazdasági gondolkodás: mikor lesz az utópiából valóság?”) megtudtam –, hogy a közgazdaságtan két dimenzióban szemléli a világot három dimenzió helyett. Az első két dimenzió a tér és az idő, a harmadik pedig az értékrend. A tanulmány sok idézettel bemutatja, hogy az ókori görög bölcselek államelméleteik középpontjába állították a jó erkölcsöt. Kevésbé ismert, hogy *Adam Smith* a közgazdaságtant még az erkölcsfilozófia egyik ágának tartotta, de a klasszikus közgazdaság alapját jelentő elméletét már arra alapozta, hogy a gazdaság szereplői saját önérdéküket követik. A gazdaságnak az etikai dimenziója a matematikai közgazdaságtan modelljeibe sem fért bele, holott teljesen nyilvánvaló, hogy a gazdasági döntések sosem függetlenek a szereplők értékrendjétől. Így fel kell tennünk a kérdést: „Vajon a közgazdaságtan előrejelző képességének gyengeségei – többek között – nem azzal függenek-e össze, hogy a gazdasági élet egyik fontos dimenzióját, az értékrendet nem építi be a modelljeibe?” Kocziszky György levonja a következtetést: a komparatív értékrend vizsgálatát be kell építeni a közgazdaságtan oktatásába; a közjót támogató értékrend erőforrás; a szabályozásnak harmonizálnia kell az etikai elvekkel; a pénzügyi szabályozásnak a közjót kell szolgálnia.

Az utóbbi két következtetés természetes módon vezet át a könyv következő fejezeteihez:

Kardkovács Kolos: Etikus állam

Kardkovács Kolos, Kocziszky György: Méltányos adó és adórendszer

Gyura Gábor: A szavatoló tőkétől az etikai tőkégig – új irányok a bankfelügyeletben

Freisleben Vilmos: Az etika hatása a befektetési szektorra

Dancsik Bálint, Fábíán Gergely: Amikor nem elég az erkölcs: az állami beavatkozás szerepe a „fair” bankrendszer kialakításában

A termelő és a fogyasztó mellett a gazdasági életben egyre nagyobb teret nyert egy harmadik szereplő, az állam, aminek a közjót kellene szolgálnia. Az ő gazdasági döntései tehát végképp nem szakíthatók el attól, hogy milyen értékrendet követ. Igaz-e, hogy az etikus állam jelentősebben és hatékonyabban járul hozzá a társadalmi jólléthez? Erre a kérdésre keresi a választ Kardkovács Kolos tanulmánya. A válasza igen, hozzátéve, hogy az etikus állam nem a gazdasági növekedést, azaz a GDP mindenáron való növelését tekinti a gazdasági teljesítmény és jóllét mércéjének, hanem a gazdasági fejlődést és az életminőség javítását (várható élettartam, egészségben eltöltött évek száma, egy főre eső GNI növekedése, a lakóközösség fejlesztése, a társadalmi és regionális különbségek kiegyenlítése). A szerző a következő hat érvet vonultatja fel és fejti ki álláspontja alátámasztására:

- az etikus állam kiszámíthatóbb,
- az etikus állam a közösség iránytűje,
- a társadalmi jóllét (boldogság) alapja a biztonságon és megosztáson alapuló erős közösség, a mentális és lelki egészség és a versenyképes oktatás,
- az etikus államban nemcsak a gazdasági kibocsátás nő, hanem az életminőség is javul,
- az etikus államban az emberi munka elsoőbbiséget élvez,
- nincs jó állam etikus közszolgák nélkül.

Kardkovács Kolos és Kocziszky György közösen írt tanulmányukban az adórendszer méltányosságát nemcsak gazdasági, hanem jogi szempontból is elemzik, bemutatva a magyar Alkotmánybíróság több elvi

jelentőségű döntését is. A tanulmány érdekessége, hogy nemcsak a tisztességes adó kérését járja alaposan körbe, hanem foglalkozik a tisztességes adózó témakörével is. Megállapítja, hogy az adószabályok hatékonysága alapvetően az adóalanyok jelentős többségének önkéntes jogkövetésétől függ, amely viszont az állam iránti bizalommal függ össze. Az állami szabályozás kiszámíthatósága, az adószabályok egyszerűsége és átláthatósága, valamint az adóbeszedés és a jogérvényesítés következetessége pedig számottevően fokozhatja az állam iránti bizalmat. Ennek előrebocsátásával a szerzők erkölcstelennek és igazságtalannak ítélik azokat az adószabályokat és az ezeket kihasználó adóoptimalizációt, amely lehetővé teszi az adóelkerülést. A tanulmány az adórendszer számos vonatkozását érintő, tizenöt figyelemreméltó következtetéssel zárul, ami egyúttal a témakör rendkívüli összetettségét is mutatja.

A Magyar Nemzeti Bank munkatársainak, Gyura Gábornak, Freisleben Vilmosnak, Dancsik Bálintnak és Fábián Gergelynek a három tanulmánya nagyon jól kiegészíti egymást. A három tanulmány együtt jól illusztrálja, hogy van mozgásteret a közjó megvalósulását segítő pénzügyi szabályozásnak. Ilyen szabályozás híján maga a piac nem képes biztonságos és stabil hitelezési, befektetési környezetet teremteni, mivel szigorú előírások híján a rövid távú profitérdek vagy éppen a késleltetésre képtelen fogyasztási vágy óhatatlanul háttérbe szorítja a stabilitás szempontját. A Nemzeti Bank törekvései a „fair” bankrendszer kialakítására kétségkívül figyelemreméltók. Ugyanakkor a tanulmányok azt is nyilvánvalóvá teszik, hogy az etika előtérbe kerülése nem valami magyar sajátosság, hanem az ENSZ, az Európai Unió és más nemzetközi szervezetek is az etikai dimenzió érvényesülésétől várják azt, hogy a pénzügyi rendszerek ellenállóbbá váljanak a tisztességtelenség, a gyors meggazdagodni akarás,

a bankok és ügyfeleik aszimmetrikus tájékozottságának kockázataival szemben.

A tanulmánykötet szerkesztője, Kocziszky György kiemeli azt is, hogy a közgazdaságtan gyakran figyelmen kívül hagyta a gazdaság második dimenzióját, a teret is. Holott létezik térbeli igazságosság is. Ezt nemcsak *Beneditok József* tanulmányának a címe (A társadalmi igazságosságtól a térbeli igazságosságig) állítja, hanem a szerző rámutat arra is, hogy a térbeli egyenlőtlenségek társadalmi, politikai konfliktusokat okozhatnak. A tanulmány *John Rawls* – széles körben ismert – társadalmi igazságosság felfogását alkalmazza a térbeli igazságosság problémájának megközelítésére. A térbeli igazságosság elérése azért is nehéz feladat, mert a gazdasági folyamatok eredményei a térben egyenlőtlenül oszlanak el, következésképpen igazságtalan elosztáshoz vezetnek. Hasonlóképpen a társadalmi igazságtalansághoz, a térbeli igazságosságot (ami az előbbinek egy speciális esete) is a méltányosság jegyében lehet mérsékelni. Természetesen ennek meg kell találni azokat a módszereit, amelyek fenntartható módon mérséklék a térbeli egyenlőtlenségeket.

Újszerű – bár nem előzmény nélküli – kérdést tesz fel *Sebestyén Géza* tanulmányának címe: Gazdasági prosperitás és értékrend: van-e eltérés az alapvető gazdasági mutatók alakulásának dinamikájában az eltérő vallási kultúrával rendelkező országok között? A szerző nemzetközi adatbázisokra támaszkodva, a regressziószámítás módszerével próbálja a következő két hipotézist igazolni:

- ① A gazdasági növekedés mértékére egyéb változók mellett szignifikáns hatással van valamelyik nemlineáris vallási kultúra mutató is,
- ② A gazdasági stabilitás mértékére hatással van a vallási kultúra erőssége.

A számítások az 1. hipotézist világméretben nem igazolták, ugyanakkor a második hipotézis kapcsán szignifikáns eredményre vezettek. „*A gazdasági stabilitásra felírt regressziók*

alapján mind a magukat vallási felekezethez sorolók részarányának növekedése, mind pedig az adott országban fellelhető vallási csoportok számának növekedése pozitívan hat az ország gazdasági stabilitására.” A szerző végső következtetése az, hogy a vallási kultúra erőssége pozitív kapcsolatban áll a gazdasági növekedés fenntarthatóságával.

Megítélésem szerint a statisztikailag kimutatott összefüggés logikailag is belátható, hiszen egy növény is annál életképesebb és ellenállóbb, minél mélyebb gyökereket ereszt. Társadalmi értelemben a vallásosság ilyen mély gyökérnek tekinthető, és a számítások szerint annak is bizonyult.

Ezen ismeretek birtokában még inkább tiszteletre méltó a tanulmánykötet megálmodóinak és szerkesztőinek az a törekvése, hogy a nagy világvallások (világnézetek) gazdasági, etikai vonatkozásait is ismertesse a könyvnek egy-egy fejezete. A törekvés sikerét az biztosította, hogy e fejezetek megírásához olyan szerzőket találtak, akik nemcsak avatott szakértői a témáknak, de képesek voltak ismereteiket mintegy 15 oldal terjedelemben közérthető és érdekfeszítő módon összefoglalni. Varga Norbert már említett tanulmánya mellett ebbe a körbe tartoznak az alábbi tanulmányok:

Hidasi Judit: Etikai szempontok a japán üzleti életben

Sárvári Balázs: A kínai gazdaságpolitika értékrendi pillérei

Eszterhai Viktor: Kapcsolatok hálójában: a gazdaság működésének jellegzetességei a tradicionális kínai társadalomban, és ennek hatása napjainkban

Balázs Judit, Varga József: Az Iszlám gazdaságfilozófiája

A tanulmányok lényegének néhány mondatos ismertetésére nem vállalkozom, hiszen ez a végletekig leegyszerűsítene azt a bonyolult és az európai ember számára idegen eszmerendszert, amelyekbe a tanulmányok betekintést nyújtanak. A tanulmányok egy-

másmellettsége jól érzékelteti, hogy az etikának is legalább két dimenziója van: a tér és az idő. Következésképpen: egy időben és térben tőlünk távoli (valójában egészen közeli) eszmerendszerben egyáltalán nem magától értetődő az, ami a mi kultúránkban etikai alapelveknek tekinthető. Például az, hogy minden ember egyenlő, vagy hogy a nagyobb közösség érdeke előbbre való a családi érdekeknél. Ehelyett szívességi rendszerek szövik át, vagy vallási előírások szabályozzák a gazdasági életet. Például az iszlámban a gazdaságnak nem a harmadik, elfeledett dimenziója a vallási értékrend, hanem az első, manapság is meghatározó dimenziója. Tanulságos, hogy Japánban kevésbé, de Kínában és különösen az arab világban az évezredek tanítások nem a régi korok elfeledett hagyományát jelentik, hanem mai napig élő gondolkodásmódot, amelyek meghatározzák követőik attitűdjét. Felmerül a kérdés: a globális gazdasági versenyben melyik eszmerendszer, gondolkodásmód és mentalitás képvisel majd eredményesebb versenyképességi tényezőt?

Végső következtetésként arra jutottam, hogy az Etikus közgazdaságtan című könyv természetesen hiánypótló, hiszen erről a témakörrel magyar nyelven ilyen átfogó könyvet még nem adtak ki. Ugyanakkor a könyv legfőbb értéke mégsem a hiányos ismeretek pótlása, hanem a hiányok tudatosítása. Részben annak tudatosítása, hogy mennyi mindent nem tudunk a globális térben velünk élő, velünk együttműködő, velünk versenyző népek kultúrájáról, és annak vallási gyökereiről, etikai alapelveiről, beleértve saját zsidó-keresztény beágyazottságú kultúránkat is. Részben pedig annak tudatosítása, hogy a közgazdaságtan harmadik dimenziójának, az értékrendnek a figyelembevétele nélkül nem lehet pontos képet kapni a gazdasági folyamatokról. Igaz, előrejelzést lehet adni, hiszen megjósolható, hogy az etikai követelmények elhanyagolása esetén a gazdasági jóllét növelése nem lesz fenntartható. A fenn-

tartó fejlődés a mai diskurzusok központi témájává vált. Sokat beszélnek a fenntarthatóság környezeti, pénzügyi, társadalmi vonatkozásairól. Nem hagyhatók azonban figyelmen kívül az etikai szempontok sem, hiszen ezek nélkül a környezeti, pénzügyi és társadalmi egyen-

súlyok sem teremthetők meg. Ha valaki még nincs erről meggyőződve, akkor lapozzon bele az Etikus közgazdaságtan című könyvbe.

Pulay Gyula
szvpulay@uni-miskolc.hu